

В І Д Г У К

**офіційного опонента на дисертацію
Юрія Івановича Глизя
«Київська міська дума:
структура, склад гласних, діяльність
(1871-1914 рр.)»,**

**подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.01 – історія України**

На сучасному етапі розвитку Української держави, націленої на інтеграцію з Євросоюзом, набув особливої ваги пошук оптимальної моделі взаємодії центральної влади з місцевою громадою, делегування останній таких повноважень, які би дозволили вирішувати різноманітні проблеми у господарсько-побутовій та соціальній царинах. У такому разі може стати у нагоді історичний досвід організації й діяльності інституцій муніципального управління. Протягом останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. в українських містах були запроваджені органи самоврядування – думи та управи. Законодавча база для їхнього функціонування неодноразово трансформувалася з огляду на результати роботи виборних структур і внутрішньополітичну ситуацію. Утім, незаперечним було й прагнення влади та соціуму віднайти максимально дієві механізми співпраці.

У новітньому історіописанні на позір посилюється інтерес до міського громадського управління імперського періоду. Науковці та краєзнавці студіюють як окремі аспекти з історії органів самоврядування, так і системно вивчають їхню діяльність у конкретному місті чи регіоні. Однак все ж замало ґрунтовних, комплексних досліджень, поза увагою зостаються, навіть, великі міста України, з-поміж яких Київ. Відтак, дисертаційна тема Юрія Глизя, присвячена Київській міській думі, що не була спеціальним об'єктом вивчення, безсумнівно, має наукову новизну й актуальність. Уперше, використавши джерельну базу, враховуючи історіографічні концепції та методологічні підходи, автор всебічно проаналізував структуру думи, виборчі процедури, самоврядні механізми та головні вектори роботи.

Структурно рецензована студія відповідає означеній меті та дослідницьким завданням. Реалізації останніх передують дослідження історіографії проблеми й джерельної бази. Опрацьовуючи наукові доробки попередників, дисертант використав тематично-хронологічний підхід. При цьому важливо, що у полі зору він тримає як праці, присвячені історії міського законодавства і громадського управління в імперський час загалом, так і ті, в яких розкривається процес формування та діяльність Київської міської думи зокрема. Вдало продемонстрована глибина обізнаності із закордонним історіописанням, засадами і принципами сучасної урбаністики. Утім, варто було би вказати через що активізувалися дослідження історії муніципального управління або ж, навпаки, гальмувалися в умовах суспільно-політичних метаморфоз радянської й пострадянської епох.

Джерельна база дисертаційного дослідження широка і репрезентативна. Юрій Глизь опрацював, систематизував й узагальнив матеріали фондів із трьох архівів (Центрального державного історичного архіву України, Державного архіву Київської області, Державного архіву м. Києва), Інституту рукописів НБУ імені В. І. Вернадського. Серед 524 позицій бібліографічного опису 64 – архівні джерела, 140 – періодичні видання, 204 – опубліковані матеріали (с. 172-213). Аналіз документального масиву здійснений пофондово із зазначенням місця збереження, подекуди поданий розлогий опис окремих справ, що свідчить про можливість усебічно та неупереджено вирішити дослідницькі завдання.

На особливу увагу заслуговує сюжет про особливості виборчих практик за Положеннями 1870 і 1892 рр., соціальний склад самоврядних органів, порядок їх діяльності та механізми контролю за нею. Юрію Глизю вдалося чітко, зрозуміло та обґрунтовано пояснити причини трансформування міського законодавства протягом останньої третини ХІХ ст. Властиво, що автор відійшов від стереотипного твердження про зумовленість реформи 1892 р. виключно зміною вектора внутрішньої політики Олександра ІІІ. На фундаменті доказової бази окреслені чинники, які змусили владу переформатувати

законодавство в інтересах громади і, головне, яка сама цього вимагала через прорахунки у роботі дум, обраних за положенням 1870 р. (с. 46-49). Дуже добре передана атмосфера виборчого процесу, сприйняття його киянами та участь у ньому. Залучивши різнопланові джерела, дослідник всебічно охарактеризував чисельний, соціальний, конфесійний склад виборців; вказав на основні порушення виборчої процедури, практику їх усунення.

Із неменшою вичерпністю піддано аналізу соціальний склад міської влади. При цьому значимо, що, окрім віку, статі, професійної приналежності, політичних та релігійних уподобань гласних, Юрій Глизь віднайшов описи індивідуальних якостей міських голів. Крізь призму того можемо збагнути мотивацію дій врядування, злагожденість у роботі думи та управи, рівень взаємодії з губернською адміністрацією. У дисертації виразно простежується залежність між ефективністю роботи розпорядчої інституції та соціальним й освітнім складом її гласних, професійним досвідом. Найбільшим успіхом, переконаний автор, відзначалися депутати тих каденцій, які забезпечували наповнення бюджету, а відтак стабільний розвиток міського господарства (с. 67). Водночас, оцінюючи напрацювання думи, науковець вказав на помітний вплив очільника губернської влади й керованих ним установ. У підрозділі 2.3. про порядок роботи думи та управи, механізми контролю їх діяльності наголошується, що закон 1892 р. забезпечив адміністрації повний нагляд над виконавчою ланкою міського врядування, в результаті чого спрямував її діяльність не лише на розвиток міста, а й уможливив практики втілення державних, у тому числі військових, інтересів на місці (с. 77).

Дисертант простудіював не лише механізми втручання губернатора в роботу думи, а й слушно вказав на очевидний позитив від того, що свідчить про виважений підхід до проблеми. Науковість дослідження посилюється ще й тим, що Юрій Глизь трактує місце і роль київського громадського управління з урахуванням західноєвропейських практик, порівнюючи імперський варіант із досвідом Англії, Франції, Німеччини. Аби адекватно оцінити роботу гласних, їхнє уміння господарювати, неможливо обійти увагою питання про способи

наповнення місцевого бюджету. Через те абсолютно вмотивованим є третій розділ дисертації, в якому вивчаються джерела доходів і статті їх використання. Автору вдалося зібрати та опрацювати достатню кількість статистичних даних, на підставі яких бачимо у динаміці законодавчо дозволені джерела прибутків Києва. Понад те, дисертант зміг показати процес стягнення податків із середини, приміром, оціночного збору з нерухомості; розкрити суперечності, що виникали в ході оподаткування; вказати на чинники, які уповільнювали надходження до бюджету, у тому числі суто особистісні стосунки між гласними і платниками податків (с. 79-81).

Аргументованість висновків підсилюється порівняльною характеристикою. Показуючи динаміку бюджетних доходів, дослідник наводить приклади не лише з історії самоврядування міст Російської імперії, але й європейських центрів (с. 81, 93). Імпонує, що дисертант зумів виокремити недоліки у роботі думи стосовно накопичення фінансових ресурсів, серед іншого відсутність дієвих механізмів приватизації та продажу муніципальних земель, достатньої кількості підприємств комунальної власності, які б давали значний прибуток і дозволили спрямовувати його на господарські потреби й благоустрій Києва (с. 94). Попри це, із тексту й додатків складно зрозуміти обсяги доходів від торгових мит, стягуваних за ввіз і вивіз товарів через київські склади, хоча ж автор твердить, що вони були важливим джерелом (с. 84).

Дисертантом підібрана широка джерельна база для віддзеркалення цілісної картини освоєння думцями доходної частини бюджету. Заслуговує на схвалення композиційна чіткість викладу матеріалу. Виокремлено два напрями використання грошей – загальнодержавні, обов'язкові потреби та необов'язкові, місцеві запити, кожен із яких структурований низкою витратних статей. Очевидна кропітка робота дослідника, який зумів скомпонувати зі статистичних даних напрочуд інформативні таблиці. Так само як і при написанні попереднього підрозділу, Юрій Глизь здійснив обрахунки фінансових потоків, як і в абсолютних показниках, так й у відносних, вдався до

порівняльної характеристики міст імперії (с. 98-108). Утім, текст підрозділу 3.2. значно збагатився би детальнішим аналізом статистичних таблиць. Вочевидь, потребують авторських пояснень показники сальдо в окремі роки, стрімке зростання чи скорочення видатків на певні статті (с. 106-108). Доцільно було би вказати на заходи, здійснювані думою задля зменшення обов'язкових асигнувань. Наприкінці ХІХ ст., враховуючи наполегливі клопотання громадського управління, уряд погодився на відміну деяких обов'язкових стягнень. Зокрема, 1889 р. припинилися відрахування на потреби чиновників повітової поліції, 1899 р. – інституцій Міністерства внутрішніх справ і місцевих в'язниць.

Формуючи органи муніципального управління (земського і міського), верховна влада прагнула перекласти на їхні плечі вирішення нагальних місцевих проблем. свого часу земець М. Шелгунов доречно зауважив, що організація самоврядування пов'язувалася, насамперед, з усвідомленням урядовими колами потреби простого перерозподілу праці для виходу з кризового стану. У цьому переконуємося, читаючи останню складову рецензованого дослідження. Його автор зосередився на заходах Київської думи стосовно модернізації міста та розв'язання соціально значимих завдань. Передусім, актуальним стало поліпшення міського благоустрою, адже, як твердить дисертант, у Європі нові стандарти життя вже були з першої половини ХІХ ст., а імперський простір використовувався лише в якості майданчика для приїжджих підприємців, які збагачувалися за рахунок концесій (с. 123). Аби показати напрацювання київських думців у комунальній сфері, Юрій Глизь проаналізував такі напрями роботи як брукування вулиць і площ, підтримання на них належних санітарно-гігієнічних умов, озеленення міста, його забудова та освітлення. Підібраний й опрацьований фактаж свідчить, що було скрупульозно розглянуто упорядкування міських комунікацій, у тому числі з точним означенням площі твердого покриття, процес житлового будівництва (с. 126-127). Автор, навіть, вказав кількість і тип побудов по роках, таким чином підкресливши темпи урбанізації Києва (с. 129). При цьому

помічаємо об'єктивність науковця в оцінюванні дій самоврядних органів. Ним окреслені й недоліки: гласні не завжди перевіряли якість виконаних робіт, почасти користувалися службовим становищем, аби в першу чергу поліпшити благоустрій в районах свого проживання; контракти і тендери склалися недостатньо грамотно (с. 124-125).

Переконливою є аргументація Юрія Глизя стосовно значимості для окультурення міста освітлювальної мережі. Як бачимо з тексту дисертації, дума успішно скористалася досягнення технічного прогресу, замінивши гасові ліхтарі на газові та електричні. Крім цього, автор, спираючись на статистичні показники, дійшов висновку, що Київ випереджав по виробництву енергії на мешканця Москву, Харків та Одесу, а у показнику вуличного освітлення на тисячу мешканців – Берлін, Копенгаген і Мюнхен (с. 136).

Достатньо аргументовано дисертант пояснив очевидне поліпшення благоустрою міста за рахунок появи водогону та каналізації. Було реконструйовано процес спорудження даних об'єктів, з'ясовані умови концесійного способу експлуатації та причини, що спонукали міське врядування ініціювати муніципалізацію водогінної й каналізаційної мереж. Дуже добре серед іншого прописані переваги комунальної форми власності над концесійною та проблемні ситуації, заручниками яких ставала громада й органи самоврядування при користуванні послугами приватних підприємців чи акціонерних товариств (с. 149-150). Автору дослідження також вдалося зануритися в атмосферу тогочасного Києва й всебічно охарактеризувати почасти непросте становище виборних інституцій між інтересами концесіонерів і потребами містян. Особливо яскраво це підтверджено у підрозділі 4.3. про створення міських транспортних комунікацій. На прикладі взаємовідносин думи з Товариством київської міської залізниці, що не бажала поступатися у ціні викупу за трамвай, дисертант розкрив механізми, задіяні гласними, аби примусити власників-концесіонерів зменшити суму продажу трамвайної мережі. Їхній крок виявився креативним – запровадили конкурентні автобусні перевезення, хоча ж користі від того було замало (с. 160-162).

Заходів думи, вважає дослідник, бракувало для цілковитого задоволення соціальних потреб усіх верств городян, але їй вдалося модернізувати Київ, зробити його зручним для проживання з наданням багатьох послуг (с. 164).

Дисертантом добре виписаний і вмотивований текст про соціальну сферу у роботі міської думи – організацію та фінансування нею освітньої мережі, започаткування служби охорони здоров'я городян. Аналізуючи діяльність гласних в освітній царині, Юрій Глизь використав системний підхід, охопивши увагою збільшення кількості початкових, середніх, вищих і професійних навчальних закладів, розповсюдження знань шляхом позашкільних форм, підвищення загальнокультурного рівня містян через бібліотеки, музеї, театри. Позитивно, що автор не лише констатував ті чи інші кроки думи, але й оцінив результативність її роботи, порівнявши питому вагу освічених городян в останні третині XIX та на початку XX ст., динаміку грамотних і неграмотних. Співставлення щорічних видатків на культурні й освітні послуги з рівнем грамотності також дозволило зробити висновок про значимість напрацювань міської влади (с. 109-112). Грунтовно досліджено роботу санітарного відділу управи, націлену на попередження інфекційних захворювань та припинення епідемій. Водночас, на нашу думку, необхідно було звернути увагу на тісну співпрацю думців із земцями як в освітній, так і в медичній царинах.

Багата і різнопланова за інформативними можливостями джерельна база дозволила дослідникові сформулювати чіткі, логічні й виважені загальні висновки. Їхня структура цілком відповідає задекларованій меті та науковим завданням. Відрадно, що автор наприкінці висновків окреслив напрями, на які варто націлити перспективу наукового пошуку. Безумовно, їхній перелік може бути значно більшим, що тільки підтверджує глибину рецензованої тематики.

Дослідження завершує допоміжний матеріал, оформлений у вигляді додатків (с. 214-234). Юрій Глизь сумлінно поставився до їх упорядкування. Приміром, задля додатку Т «Виконані роботи мостової комісії 1871-1914 рр.» простудював 16 позицій архівних джерел і тематичної літератури (с. 233). Позитивно, що дисертант аналітично прокоментував додатки у тексті наукової

студії, посиливши у такий спосіб аргументацію відповідних розділів та вигідно продемонстрував її фундаментальність.

Таким чином, враховуючи вищевказане, можемо констатувати, що дисертаційне дослідження Юрія Івановича Глизя «Київська міська дума: структура, склад гласних, діяльність (1871-1914 рр.)» є ґрунтовною, самостійною і завершеною науковою роботою, яка має теоретичну і практичну цінність, розв'язує конкретні дослідницькі завдання у галузі історичної урбаністики, вагома для вивчення історії України ХІХ – початку ХХ ст. Матеріали дисертації були апробовані в публікаціях статей і виступах на наукових конференціях. Текст і висновки автореферату тотожні тексту і висновкам дисертації, яка цілком відповідає вимогам пункту «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. Тому можна з повним правом стверджувати, що Юрій Іванович Глизь заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент,
доцент кафедри всесвітньої історії
Навчально-наукового інституту історії, етнології та
правознавства імені О. М. Лазаревського
Чернігівського національного
педагогічного університету
імені Т. Г. Шевченка,
к.і.н., доцент

Л. М. Шара

Підпис доцента Л. М. Шарої засвідчую

Начальник відділу кадрів ЧНПУ

Л. Ф. Лук'яненко